

Митове за индивидуализма*

Том Палмър

Напоследък се твърди, че либертарианците – класическите либерали, на практика смятат, че „индивидите са напълно изградени и техните ценностни предпочитания са априори зададени извън обществото”. Те „пренебрегват сериозни научни социологически доказателства за вредните последици от изолацията” и дори, нещо, което е възмутително, „активно се противопоставят на понятието за „общите ценности” или на идеята за „общото благо”. Тези цитати са взети от приветственото слово на председателя на Американската социологическа асоциация проф. Амитай Етциони¹ към членовете на това научно общество през 1995 г. (публикувано в „*American Sociological Review*”, February 1996). Етциони, който е чест гост на токшоу и е редактор на списанието „Отговорното общество” („*The Responsive Community*”), е известен като специалист от политическото течение, известно като комунитаризъм².

Етциони определено не е единственият, който отправя подобни обвинения. Те изникват и от ляво, и от дясно. От ляво наблюдателят на „Вашингтон пост” („*Washington Post*”) И. Дж. Дион-младши твърди в книгата си „Защо американците ненавиждат политиката” („*Why Americans Hate Politics*”), че „растящата популярност на либертарианските идеи ни кара да предположим, че много американци са разочаровани от перспективата за общото благо”, а в наскоро публикувана статия във „Вашингтон пост магазин” („*Washington Post Magazine*”) заявява следното: „като поставят ударение върху неограничената индивидуална свобода, либертарианците допускат, че индивидите се появяват на белия свят като напълно завършени личности, които трябва да носят отговорност за своите действия от момента на раждането си”. От дясно покойният Ръсел Кърк³ в саркастична статия, озаглавена „Либертарианците – бърбивите сектанти” („*Libertarians: The Chirping Sectaries*”), заявява, че „подобно на Сатаната заклетият либертарианец не търпи никаква власт – нито светска, нито духовна” и че „либертарианецът не почита вековните обичаи и традиции, естествения свят, своята родина и не вижда искрата Божия в своя събрат”.

Сенаторът републиканец от щата Индиана Дан Коутс и журналистът от „Уикли стандарт” („*Weekly Standard*”) Дейвид Брукс, макар и в доста по-вежлива форма,

* Оригиналният текст е достъпен на http://www.cato.org/pubs/policy_report/cpr-18n5-1.html. Това есе е включено в първата част на новоизлязлата книга на Том Палмър „*Realizing Freedom*”. Преводът е на Бинка Илиева, ИПИ.

¹ Проф. Амитай Етциони е роден през 1929 г. в Кьолн, Германия. Истинското му име е Вернер Фалк. Известен е с трудовете си в областта на социологията на организацията, социоекономиката, комунитаризма, социално-политическата философия, философията на международните отношения (формиране на нова глобална архитектура). (бел. прев.)

² Философско течение от края на ХХ в., което се противопоставя на екзалтираните форми на индивидуализма, утвърждава силно гражданско общество, чиято основа са местните общности и неправителствените организации, а не отделните личности.

Терминът се използва в две значения: 1) философски комунитаризъм, според който класическият либерализъм е непоследователен в онтологично и епистемологично отношение и 2) идеологически комунитаризъм, който се характеризира с радикална центристка идеология. (бел. прев.)

³ Ръсел Кърк (1918-1994) – американски историк, политолог, литературен критик, известен с влиянието си върху американския консерватизъм през ХХ в. Книгата му „*The Conservative Mind*” („Консервативното съзнание”), излязла през 1953 г., допринася изключително много за преодоляване на кризата в американския консерватизъм след Втората световна война. (бел. прев.)

критикуват либертарианците, че пренебрегват значението на общността. Защиатавайки предложението си за увеличаване на федералните програми за „възстановяване” на обществото, Коутс отбелязва, че неговият законопроект е „умерено консервативен, а не либертариански. В него се зачитат не само индивидуалните права, но и приносът на групите, които се занимават с възстановяването на заобикалящата ги социална и нравствена инфраструктура”. При това се подразбира, че индивидуалните права са несъвместими с включването в групи или с поддържането на добросъседски отношения.

В подкрепа на подобни обвинения, които противниците на класическите либерални идеи все по-често отправят, не се посочват цитати от класически либерали, нито се привеждат доказателства, че привържениците на индивидуалната свобода и на ограничената конституционна държава действително се придържат към възгледите, които Етциони и неговите подражатели им приписват. Дори и абсурдните обвинения, ако ги повтаряме често и не ги оспорваме, започват да се възприемат като истина. Ето защо задължително трябва да се поиска обяснение от Етциони и другите комуитаристи, които критикуват индивидуалната свобода, за изкривяването на фактите.

Атомистичен индивидуализъм

Нека да се вгледаме в плашилото на „атомистичния индивидуализъм”, което Етциони, Дион, Кърк и други подобни размахват. Философските корени на това обвинение са заложи от комуитарните критици на класическия либерален индивидуализъм, сред които философът Чарлс Тейлър⁴ и политологът Майкъл Сендел⁵. Тейлър, например, твърди, че тъй като либертарианците вярват в индивидуалните права и в абстрактните принципи за правосъдие, те вярват и в „самодостатъчността на отделния човек или на индивида, ако предпочитате”. Това е само осъвременен вариант на старите нападки срещу класическия либерален индивидуализъм, според които класическите либерали поставят „абстрактните индивиди” в основата на своите представи за правосъдие.

Подобни твърдения са безсмислени. Никой не вярва в съществуването на „абстрактни индивиди”, тъй като по необходимост всеки индивид е конкретен. Не съществуват и напълно „самодостатъчни” индивиди и това го разбира всеки, който е прочел „Богатството на народите” („The Wealth of Nations”). Класическите либерали и либертарианците говорят за друго: съдебната система е длъжна да се абстрахира от конкретните характеристики на индивида. Така например, когато индивидът се изправи пред съда, неговият ръст, цвят на кожата, материално и социално положение или религиозна принадлежност обикновено не са относими към въпросите на правосъдието. Именно в това се състои принципът на равенство пред закона, но това не означава, че

⁴ Чарлс Тейлър (р. 1931) – канадски философ с принос към политическата философия, философията на социалната наука и история на философията. Заедно с Майкъл Волцър и Майкъл Сендел от позициите на комуитаризма отправя критика към разбиранията на либералната теория относно личността. През 2007 г. Тейлър получава наградата „Темпелтън” за постигане на напредък в научните изследвания и открития на духовните реалности. (бел. прев.)

⁵ Майкъл Сендел (р. 1953) – философ, професор в Харвард. Повече от 20 години води курса „Справедливост – как е правилно да се постъпва?”, който е най-посещаваният в историята на университета, над 10 000 студенти са слушали неговите лекции. През 2005 г. курсът е записан и разпространен в интернет. По-късно излиза и съкратена телевизионна версия в 12 епизода, която можете да видите на <http://justiceharvard.org/>. (бел. прев.)

хората не се различават по ръст, цвят на кожата или религиозни убеждения. Абстракцията е умствена дейност, посредством която отграничаваме същностното или относителното към проблема, тя не е вяра в абстрактни субекти.

Именно поради това, че нито индивидите, нито малките групи могат да бъдат напълно самодостатъчни, е необходимо сътрудничество между хората за оцеляването и преуспяването на човека. А доколкото в подобно сътрудничество участват неизброимо множество непознати един на друг индивиди, то правилата, които определят техните взаимоотношения, са абстрактни по своята природа. Абстрактните правила, които предварително установяват очакванията ни един към друг, дават възможност за широко сътрудничество.

Нито един разумен човек не може да вярва, че индивидите се формират извън обществото или в изолация, ако предпочитате. Това би означавало човек да няма нито родители, нито роднини, нито приятели, нито примери за подражание, нито даже съседи. Очевидно е, че всички ние се намираме под влиянието на околните. Либертарианците просто твърдят, че разликата между нормалните възрастни не включва в себе си разлика в техните основни права.

Източници и граници на задълженията

По своята същност либертарианството не е метафизическа теория за господството на индивидуалното над абстрактното, дори не е абсурдна концепция за „абстрактния индивид“. То не е и неморален отказ от традициите според обвиненията на Кърк и на някои други консерватори. На практика това е политическа теория, която е възникнала в отговор на нарастването на неограничената власт на държавата. Силата на либертарианството е в съчетаването на нормативната теория за моралните и политическите източници и граници на задълженията с позитивната теория за произхода на реда. Всеки човек има правото да бъде свободен и само свободните хора са способни да осигурят реда в обществото доброволно, без да се упражнява власт над тях.

Какво да кажем за явно абсурдната характеристика на либертарианството, формулирана от Дион, според която „индивидът се появява на бял свят като напълно оформен възрастен човек, който трябва да носи отговорност за своите действия от момента на раждането си“? Либертарианците осъзнават разликата между възрастния човек и детето, както и разликата между нормалните и душевноболните, умствено непълноценните или умствено изостаналите възрастни. На децата и непълноценните възрастни са им необходими настойници, защото те не са в състояние да вземат отговорни решения за себе си. Но няма никакво разумно обяснение на твърдението да се предоставят правомощия на някои нормални възрастни, за да вземат решения вместо други нормални възрастни, както смятат и левите, и десните патерналисти. Либертарианците отстояват мнението, че нито един нормален възрастен няма правото да налага даден избор на други нормални възрастни с изключение на екстремните ситуации, например, когато някой изпадне в безсъзнание, то другият му оказва медицинска помощ или извиква линейка.

Това, което отличава либертарианството от другите възгледи за политически морал, е теорията за определените със закон задължения. Някои задължения като например написването на благодарствено писмо до домакина, който ви е поканил на

вечеря, обикновено не се изпълняват под заплахата от санкция. Но други, примерно, да не удряме в лицето неприятния критик или да заплатим чифта обувки, преди да излезем от магазина, са такива. Задълженията са универсални или индивидуални. Хората, независимо от това кои са и къде се намират (т. е. като се абстрахираме от конкретните обстоятелства), имат определени със закон задължения по отношение на всички останали: да не накърняват техния живот, свобода, права, здраве или имущество. Или както Джон Лок отбелязва, „тъй като всички са равни и независими, никой не трябва да накърнява живота, здравето, свободата или имуществото на другия”. Всички индивиди имат правото другите да не нарушават правото им да ползват тези блага. Правата и задълженията са взаимосвързани понятия и тъй като имат универсален и „негативен” характер в нормални условия те трябва да се спазват едновременно от всички. В основата на либертарианския светоглед стои тезисът за универсалността на правото на човека да не се посяга на неговия живот, здраве или имущество, поради което не се изискват понятия за някакъв „абстрактен индивид”, за да се обоснове универсалността на това право. Зачитането, а не пренебрегването на „искрата Божия” в човека кара либертарианците да отстояват индивидуалните права.

След като обсъдихме въпроса за универсалните задължения, можем да преминем към „индивидуалните” (конкретните) задължения. Пиша тези редове в кафенето и току-що си поръчах още една чаша кафе. По този начин доброволно поех върху себе си индивидуалното задължение да го платя: аз прехвърлих правото на собственост върху определена сума мои пари на собственичката на кафето, а тя ми прехвърли правото на собственост върху чашата кафе. Според либертарианците при нормални обстоятелства хората поемат по взаимно съгласие конкретните задължения; те не могат да се налагат едностранно. Равноправието означава, че никой не може да налага на другите задължения, тъй като по такъв начин биха се нарушили моралната отговорност и правото на другите. Освен това комуитаристите твърдят, че всички ние се раждаме с редица индивидуални задължения, например задължението да жертваме за една определена група лица, наричана държава или с по-широкото понятие страна, общество или народ, твърде много пари, самостоятелност и дори живота си. Нещо повече, те твърдят, че тези индивидуални задължения могат да ни се налагат принудително. В действителност съгласно комуитаристи като Гейлър и Сендал аз се конституирам като личност не само от факта на моето възпитание и моя опит, но и от съвкупността от много конкретни, неизбрани от мен задължения.

Нека да повторим още веднъж: комуитаристите твърдят, че ние се конституираме като личности чрез конкретните си задължения, поради което тези задължения не могат да бъдат въпрос на избор. Но това е само твърдение. То не може да послужи като аргумент, че човек има задължения към другите; то не е основание за принуда. В тази връзка възниква законният въпрос: ако човек се ражда със задължението да се подчинява, то кой се ражда с правото да командва? Ако е необходима последователна теория за задълженията, тогава трябва да има някой – индивид или група хора с правото да изпълнява задълженията. Ако аз се конституирам като личност със задължението си да се подчинявам, кой се конституира като личност с правото да се подчинява? Подобна теория за задълженията би могла да изглежда стройна във времената на „богоподобните” царе, но тя явно не се вписва в съвременната епоха. И накрая като обобщение, нито един разумен човек не вярва в съществуването на абстрактен индивид и същинският спор между либертарианците и комуитаристите не се отнася за индивидуализма като такъв, а за източника на

конкретните задължения независимо от това дали те се налагат или се поемат доброволно.

Групи и общо благо

Но теорията за задълженията, в която централно място заема индивидът, не означава, че няма такова „нещо“ като общество или че ние не можем да обсъждаме по същество въпроса за групите. В края на краищата фактът, че има дървета, не означава, че не можем да говорим за гора. Обществото не е просто сбор от индивиди, нито е нещо, което е „по-голямо и по-хубаво“ от тях и което съществува отделно от тях. Както сградата не е просто камара от тухли, а подредени и свързани помежду си тухли, така и обществото не е личност със собствени права, а съвкупност от индивиди и от сложни взаимоотношения помежду им.

Струва си да размислим, за да ни стане ясно: твърденията, че либертарианците отхвърлят „общите ценности“ и „общото благо“ са непоследователни. Ако либертарианците са привърженици на една ценност – „свободата“ (като минимум), те не могат „активно да се противопоставят на понятието за общи ценности“, а ако либертарианците смятат, че всички хора ще се чувстват по-добре, ако са свободни, то те „не отхвърлят възможността за „общо благо“, тъй като ядрото на техните усилия е да утвърждават „общото благо“! В отговор на твърдението на Кърк, че либертарианците отхвърлят традициите, искам да подчертая, че либертарианците защитават традицията на свободата, която е плод на хилядолетната човешка история. Освен това чистият традиционализъм е непоследователен, тъй като е възможен сблъсък на традиции и в този случай хората остават без ръководство за правилно действие. Като цяло твърдението, че либертарианците „отхвърлят традициите“, е примитивно и абсурдно. Либертарианците се придържат към религиозните традиции, към семейните традиции, към етническите традиции и към социалните традиции като вежливост и дори уважение към другите, традиция, която очевидно Кърк не смята за необходимо да съблюдава.

Либертарианската теза за индивидуалната свобода, изкривена до неузнаваемост от комунитарните критици, е проста и логична. Очевидно е, че различните хора се нуждаят от различни неща, за да имат хубав, здрав и изпълнен с добродетели живот. Въпреки общата си човешка природа хората се различават в количествено и качествено отношение и всеки от нас има своите потребности. Тогава докъде се простират границите на общото благо?

Карл Маркс, един от първите критици на либертарианството от позициите на комунитаризма, чиито аргументи се отличават с особен блясък и острога, твърди, че гражданското общество се основава върху „разграждането на човека“, в резултат на което човешката „същност вече не е в общото, а в различното“; обратното, при социализма човекът ще осъществи своята природа на „видово същество“. Поради това социалистите смятат за подходящо всичко да се получава колективно; в истински обобществената държава всички ние ще се радваме на едно и също общо благо и няма да има конфликти. По принцип комунитаристите са по-предпазливи, но въпреки словоблудството си те твърде рядко ни обясняват какво трябва да бъде нашето общо благо. Така например в своята нашумяла книга „След добродетелта“ („*After Virtue*“) философът комунитарист Аласдер Маккинтайър⁶ доказва на 219 страници, че

⁶ Аласдер Маккинтайър (р. 1929 г. в Глазгоу, Шотландия) – изтъкнат философ, написал редица трудове в областта на историята на философията, теологията, нравствената и политическа философия. (бел. прев.)

съществува „по-добър живот за човека”, към който трябва да се стремим с общи усилия, но след това завършва своето изложение със слабия извод, че „животът, преминал в стремеж към по-добър живот за човека, е по-добрият живот за човека”.

Общоизвестно е твърдението, че държавната система за пенсионно осигуряване представлява един от елементите на общото благо, тъй като тя „обединява всички нас”. Но кого в случая обхваща понятието „всички нас”? Статистическите данни показват, че афроамериканските мъже, които през целия си трудов живот са плащали за системата на социалното осигуряване сума, еднаква с тази на кавказките мъже, накрая получават двойно по-малко. Освен това броят на чернокожите мъже, които умират, преди да получат и едно пени, е много по-голям в сравнение с този на белите мъже, което означава, че всичките им пари са отишли, за да се облагодетелстват други, и че техните семейства няма да получат нищо от тези „инвестиции”. С други думи, те са били ограбени, за да се облагодетелстват нечернокожите пенсионери. При това положение дали афроамериканските мъже са част от „всички нас”, които ползваме общите блага, или те са пожертвани за „общото благо” на другите? (Читателите на нашето списание знаят, че нещата ще се подобрят при приватизираната система, което кара либертарианците да настояват за общото благо, наречено свободата да избираш измежду пенсионни системи.) Твърде често призивите за „общото благо” служат като прикритие на егоистичния стремеж за осигуряване на лични блага. В своята забележителна книга „Човекът без качества” („*The Man without Qualities*”) английският либерален писател Робърт Музил посочва: „днес само престъпниците се осмеляват да ощетяват другите без някаква философия”.

Либертарианците признават неизбежния плурализъм на съвременния свят и поради тази причина твърдят, че индивидуалната свобода е част от общото благо. Те осъзнават също така абсолютната необходимост от сътрудничество, за да постигне човек своите цели. Самотният индивид никога не може да постигне реална „самодостатъчност”. Ето защо трябва да имаме правила, например за собствеността и договорите, за да постигнем мирно сътрудничество, но създаваме институцията държава, за да се прилагат тези правила. Общото благо е система от справедливост, благодарение на която живеем заедно в хармония и мир. Ако му се придаде по-широк смисъл, отколкото има, това би означавало, че от общо благо за „всички нас” то се превръща в общо благо за някои от нас за сметка на други от нас. (Има и друго значение на израза „самодостатъчност”, което се възприема от родителите. Обикновено родителите искат децата им да се научат на следната добродетел – „да тежат на мястото си”, вместо да израснат като крадци, безделници, просяци или паразити. Това е необходима предпоставка за самоуважение. Тейлър и други критици на либертарианците често пъти смесват добродетелта „самодостатъчност” с невъзможното условие никога да не се разчита или да не се сътрудничи с другите.)

Въпросът за общото благо е свързан с представите на комунитаристите за личността или за отделното съществуване на групи. И двете са част от напълно ненаучното и ирационално виждане за политиката, което се стреми да персонализира институции и групи като държава, нация или общество. Вместо да обогати политическата наука и да избегне „наивността” на либертарианския индивидуализъм, както твърдят комунитаристите, тезисът за персонализацията забулва проблемите и ни възпрепятства да зададем интересуващите ни въпроси, с които всяко научно изследване трябва да започне. Либералният историк от Колумбийския университет Паркър Т.

Муун⁷ е изразил най-удачно същността на проблема в своя труд за европейския империализъм от XIX век, озаглавен „Империализмът и световната политика” („*Imperialism and World Politics*”):

„Езикът често пъти замъглява истината. Поради хитростите на езика ние не винаги осъзнаваме, че очите ни са слепи за фактите в международните отношения. Когато някой използва двусричната дума „Франция” (на англ. език е едносрична, бел. прев.), човек си представя Франция като единно цяло, като съвкупност. Но когато за една или друга страна употребим лично местоимение, за да избегнем уморителните повторения, например, „Франция изпрати *своите* войски да завладеят Тунис”, ние приписваме на страната не само цялостност, но и правосубектност. Самите думи прикриват фактите и превръщат международните отношения във великолепен спектакъл, в който актьори са персонализираните нации и ние с лекота забравяме, че истинските актьори са мъжете и жените от плът и кръв. Но ако думата „Франция” не съществува, нещата ще бъдат по-различни; вместо нея трябва да кажем тридесет и осем милиона мъже, жени и деца с най-различни интереси и убеждения, които населяват територия от 218 000 квадратни мили! След това трябва да опишем много по-точно експедицията в Тунис, например по следния начин: „Неколцина от тези тридесет и осем милиона души са изпратили други тридесет хиляди, за да завладеят Тунис”. Подобно излагане на фактите веднага поражда въпроса, по-точно редица въпроси. Кои са тези „неколцина”? Защо те са изпратили тези тридесет хиляди в Тунис? И защо те са се подчинили?

Персонализацията на групите забулва, вместо да прояснява важни политически въпроси. Тези въпроси, които предимно са свързани с обяснението на сложни политически явления и проблеми на моралната отговорност, не могат да се разглеждат в рамките на персонализацията на групите, която покрива действията на политиците с мантията на мистицизъм, като по такъв начин позволява на някои да използват „философията” – мистичната философия, за да навредят на другите.

Либертарианците се разграничават от комунитаристите по различията по важни въпроси, по-специално за необходимостта от принуда с оглед да се поддържат общността, солидарността, приятелството, любовта и всички други неща, които осмислят нашия живот и на които можем да се наслаждаваме само заедно с другите. Ние не можем априори да преодолеем тези различия; но безсрамното изкривяване на фактите, абсурдните характеристики или лепенето на етикети не способстват за тяхното разрешаване.

⁷ Паркър Томас Муун (1892-1936) – политиколог, от 1921 г. професор в Колумбийския университет, чийто възпитаник е самият той. Член на американската комисия, която участва в мирните преговори в края на Първата световна война и подписването на Версайския договор.